Josip Lukačević

NEKOLIKO PODATAKA IZ ARHIVSKE GRAĐE O VETERINARSKO- MEDICINSKOJ DJELATNOSTI NA ŠIREM I UŽEM PODRUČJU VINODOLA U 18. I 19. STOLJEĆU

Podatke iz arhivske građe iz druge polovice 18. i 19. stoljeća (razdoblje istraživanja), koji se čuvaju u Arhivu Hrvatske u Zagrebu (građa) o učestalosti stočnih zaraza i o nekim drugim veterinarsko-medicinskim djelatnostima (veterinarska djelatnost) na dijelu Hrvatske „Kraljevina Hrvatska i Slovenija" (Lukačević 1987, Lukačević 1988, Lukačević 1988a, Lukačević 1988b) dali smo u našim dosadašnjim raspravama. Kako iz „građe" o „veterinarskim djelatnostima" na području Severinske, Riječke odnosno Modruško - riječke županije (naše područje) iz razdoblja istraživanja nisu dani ili je dano samo nekoliko uopćenih podataka, to je dajemo ovom prilikom. Nju smo podijelili na VII poglavlja:

I. Administracija

Administraciju u razdoblju istraživanja, prema podacima u „građi" mogli smo podijeliti: A./ na razdoblje Severinske županije (25) koju je osnovala carica Marija Terezija 1776. a ukinio ju je Josip II. godine 1786. U sastav županije ušli su pored grada Rijeke, uglavnom svi krajevi koji se nalaze s desne strane Karolinske ceste idući od Karlovca prema Rijeci. Oni su do tada bili u sastavu Zagrebačke županije. Istodobno, u Rijeci je osnovan posebni gubernij. Tako je postao veliki župan Severinske županije u isto vrijeme i guverner Riječkog gubernija. Godine 1777. je carica Marija Terezija i krajeve koji su bili s lijeve strane Karolinske ceste od Sušaka do Novog, koji su do tada bili u sastavu Vojne krajine, dodijelila Severinskoj županiji. No, već 1779. odlučuje carica da se grad Rijeka s kotarom (od Rijeke do Novog) ima smatrati kao odijeljeni dio i svetoj kruni Kraljevine Ugarske pridruženo tijelo, što znači da je od tada to područje neovisno o Severinskoj županiji. O Severinskoj županiji navodimo i podatke koje je dao Horvat (1925). On piše da je car Josip II. ukinuo Severinsku županiju 20. ožujka 1786. i njen sjeverni dio Gorski kotar i prekokupske krajeve pripojio Zagrebačkoj županiji a od Primorja „uredi posebnu oblast pod imenom Ugarsko primorje, koje su činili tri kotara: riječki, bakarski i vinodolski". Od početka B./ druge polovine 19. stoljeća do 1886. godine, naše područje, prema podacima u „građi" je Riječka županija (odnosno negdje od 1875. delnička i riječka podžupanija). Od 1886. do kraja 19. stoljeća C./ naše područje je Modruško-riječka županija. U našoj raspravi uže područje Vinodola je „prediel Vinodol", kako ga navodi Sabljar (1868) kojeg smo mi proširili Bakarskim magistratom. Ostale podatke iz naše rasprave ubrojili smo u šire područje Vinodola.

II. Propisi o suzbijanju stočnih zaraza i ostali propisi iz veterinarske djelatnosti

O propisima o suzbijanju zaraza u 18. i 19. stoljeću, mi smo dali podatke u našim dosadašnjim raspravama (Lukačević 1988, Lukačević 1988a, Lukačević 1988b.). Iz njih još

posebno ukazujemo na propise iz 18. stoljeća (Lukačević 1987), prema kojim je županijski fizik da bi mogao obavljati sve svoje zadatke morao imati i ispit iz veterinarske medicine. Zatim na propise iz 1859. i na propise iz 1888. godine. Veterinarskom djelatnosti, prema njima, bavili su se u prvom redu u 18. stoljeću liječnici i ranarnici a u drugoj polovici 19. stoljeća osim njih živinari (veterinari), konjski vidari i drugi.

III. Osoblje

Dajemo podatke o osoblju koje se u razdoblju istraživanja bavilo veterinarskom djelatnosti, odnosno pretpostavljamo da se njome bavilo. O njemu dajemo ove podatke: najviši akademski stupanj (naziv), ime i prezime, zanimanje, naziv radnog mjesta, mjesto stalnog boravka, izvor podataka. Podatke o osoblju dajemo kako slijedi po godini iz koje je dat podatak.

1. Med.. Doct. Thomas Larisch, županij. i gradski fizik,	Karlovac,	1784,(20)
2. Dr. Petar Rinaldi, liječnik, županijski liječnik,	Rijeka,	1862, (6)
3. Vatroslav Petrović, ranarnik,	Rijeka (?),	1862, (6)
4. Dragutin Eder, ranarnik,	Rijeka (?),	1862, (2)
5. Mate Peer, ranarnik,	Rijeka (?)	1862, (2)
6. Ivan Velušić, ranarnik,	Rijeka (?)	1862, (2)
7. Ante Müller, veterinar, županijski živinar,	Delnice,	1876, (2)
8. Dr. Franjo Dall'Asta, liječnik, županijski fizik,	Rijeka,	1876, (2)
9. Lavoslav Lutilsky, veterinar, podžupanijski živinar,	Delnice,	1876, (2)
10. Josip Paurić, ranarnik, općinski liječnik,	Kraljevica,	1876, (2)
11. Josip Modestin, ranarnik, općinski liječnik,	Sušak,	1877, (4)
12. Dr. Franjo Tusko, liječnik, općinski liječnik,	Crikvenica	1877, (4)
13. Dr. Paval (?) Jakovčić, liječnik, podžupanijski liječnik,	Novi,	1879, (3)
14. Dr. Ivan Benzon (Benzan), liječnik, gradski fizik,	Bakar,	1879, (4)
15. Ivan Andrianić, vidar, pregledač mesa (?),	Crikvenica,	1879, (4)
16. Adolf Vildenauer, ranarnik, liječnik u kamenolomu,	Crikvenica,	1879, (4)
17. Mate Srića, ranarnik,	Bakar,	1879, (4)
18. Franjo Fink, veterinar, županijski veterinar,	Ogulin,	1890, (9)
19. Franjo Mingazzi, veterinar, kotarski veterinar,	Vojnić,	1898,(14)
20. Josip Pavušek, veterinar, kotarski veterinar,	Delnice,	1898,(14)
21. Purkaš (?) Ersenstein, veterinar, kot. veterinar,	Delnice,	1898,(14)
22. Eugen Podaubsky, veterinar, kot. veterinar, Slunj,	Vojnić,	1898,(14)
23. Šimun Ištoković, veterinar, kot. veterinar,	Delnice,	1899.(17)
24. Josephus Leopoldus Maschitz, liječnik, promedicus Fluminensis,	Rijeka (?),	1783,(26)

IV. Stočne zaraze

Dajemo orijentacijske podatke o stočnim zarazama na našem području

Iz druge polovine 18. stoljeća imamo samo nekoliko podataka. Tako saznajemo iz izvješća malog suca Junkovića o „nepostojanju Lues animalium u Hrv. primorju" (19). Prema izvješću „Thomas Larisch Medicum Doctor Fhysicus Inc. Cottus Severi et Cittis Carolis" (fizik slavne severinske županije i grada Karlovca) od 15. travnja 1785. sazna-

jemo da je on u Ravnoj Gori utvrdio u ljudi „Malum epidemiae grassari" i da ta bolest „Non est contagium sed epidemia" te da se „Lues animalium" pojavila (!!) prošle godine na susjednom (?) posjedu Jurovo. Iz tih oskudnih podataka ne može se utvrditi o kojoj se zarazi radilo. Moglo bi biti da je u to vrijeme na našem području harala goveđa kuga. Dakako, i ostale zaraze nisu isključene.

Iz druge polovice 19. stoljeća prikupili smo nešto više podataka o haranju stočnih zaraza (zaraze). Prema njima u to vrijeme harale su na našem području među ostalim: goveđa kuga, slinavka i šap, bedrenica, svinjska pošast (svinjska kuga), jezični čir, konjska pošast (ždrebečak?), ovčije ospice, šuštavac, kataralna groznica (plućna zaraza u goveda) zmijski otrov, konjska šuga, vrbanac u svinja, metiljavost i druge. U našem daljnjem izlaganju dat ćemo ponešto podataka o njima s naglaskom da će biti više podataka s „užeg" nego sa „šireg" područja Vinodola.

a/ Goveđa kuga

Goveđa kuga harala je u Hrvatskoj u dva navrata u drugoj polovini 19. stoljeća i to: od 1862-1865. i od 1872. do 1882. godine, kad je konačno iskorijenjena iz nje (Lukačević 1988). U oba navrata i na našem području. Na njemu je harala od 1862. do 1863.(7). Tada se pojavila u četiri sudačka kotara („Vrbovski, Čabarski, Delnički, Hreljin-Grobnički") i u gradu Bakru. U gradu Bakru pojavila se na Trsatu i u Podvežici, a u Hreljin-grobničkom kotaru u selima Krašica Dolnja i Krašica Gornja. Ukupno je u Riječkoj županiji oboljelo 218 od kojih je uginulo 188 grla goveda. Od oboljelih je 13 ozdravilo. Preostala bolesna su utamanjena. U drugom navratu harala je na našem području najprije tijekom 1872-1875. kada je ukupno prema prikupljenim podacima bilo 690 gubitaka, odnosno uginulo je 510 a utamanjeno je 180 bolesnih ili na zaraženje sumnjivih grla goveda (1). U tom navratu prvo se pojavila 3. prosinca u selu Škrljevo kada je harala u tri kotara (Vinodol, Delnice i Čabar) odnosno u 38 sela. Oboljelo je prema očuvanim podacima 510 grla goveda od kojih je uginulo 408, a ubijeno bolesnih, odnosno na zaraženje sumnjivih, 102 komada. Tijekom 1873. je ugušena. Ponovo se pojavila 3. IX. 1874. a proglašena prestalom 4. II. 1875. godine u četiri kotara (Hreljin, Delnice, Vinodol, Mucipium Bakarski) odnosno u 18 sela. Zaraza je utvrđena na 180 od kojih je 150 uginulo a ostala (bolesna ili sumnjiva) grla goveda su utamanjena. Zaraza se pojavila u vinodolskom kotaru u selima Sušik i Belobrajići a u „Mucipium Bakarski" u selu Hreljin Dolnji i u selu Gaj Hreljin Dolnji. Iz očuvanih tablica o kretanju zaraze ne vidi se tko je zarazu suzbijao jer je zaglavlje stupca „Ime i značaj živinara" ostalo neispunjeno. Na užem području Vinodola goveđa kuga se pojavila i 1879. godine na četiri mjesta (Zagon, Bribir, Kičeri i Štale). Zaraza se pojavila na ukupno 13 grla goveda od kojih je 7 komada uginulo, preostala grla su utamanjena. Utamanjena su i dva grla sumnjiva na zaraženje.(3). Iz prepiske Kr. hrv. slav. zemalj. vlade, odjel za unutarnje poslove (Zemaljska vlada) saznajemo da je zaraza unešena iz sela Ledenice kotar Brinje. Iz nje se i vidi da su za utamanjena grla odobrena novčana sredstva. Tako se u zapisniku navodi da je župniku Damasu Ivančiću iz Zagona odobrena odšteta u visini od 137 for. 33 nč, a Ivanu Tonkoviću iz Kičera općina Bribir 269 for. i Antunu Pančiću iz Štala 149 for..„ Zarazu su suzbijali među ostalim dr. Franjo Dall' Asta podžupanijski liječnik Rijeke, Lavoslav Lutilsky, podžupanijski živinar iz Delnica, te dr. Paval (?) Jakovčić podžupanijski liječnik iz Novog. Iz te prepiske navodimo još i pismo od 13. ožujka 1879. podžupanijskog tajnika dr. Kukuljevića(?), koje on piše Zemaljskoj vladi i navodi „da dr. Jakovčić marvinsku kugu sumnjivom kugom nazivlje, akoprem je po zemaljskom lječniku Dr Dall'Asti i po podžupanijskom živinaru Lutilskom kostatovano da

je u Zagonu prava kuga buknula". To znači kako se u tom pismu kaže: „da je zbilja dokaz da g. podžupanijski lječnik Dr Jakovčić marvinsku kugu ne pozna." Naposljetku iz te prepiske navodimo da u njemu „kr. podžupanija u Rijeci" Zemaljskoj vladi među ostalim i naglašava „da okužena kuća (u Zagonu) kao i čitavo mjesto jest odmah stažom proviđeno. Nu pošto su Zagonjani kao najdivljiji ljudi čitave zemlje veoma nepouzdani a sdruge strane ima i malo odraslih kod kuće, a i Novljani su skoro svi sposobni i odrasli na zaslužbu odputovali ne će se moći zatvor točno obdržavati, dok visoka kr. zemaljska vlada vojnike u Novi neišalje za koje je ovostranom brzojavkom od 11. od danas (??) visoka kr. zem. vlada zamoljena".

b/ Slinavka i šap

Godine 1876. (2) harala je u delničkoj podžupaniji slinavka i šap. Suzbijao ju je Ante Müller podžupanijski živinar. Zahvatila je 8 mjesta u kojim je oboljelo od nje 454 grla goveda. Bolest je nastala, prema izvješću Müllera, „miazmom, budući da joj u cijeloj okolici prije toga ni u koga ne bijaše". Kako se u izvješću navodi ona se uspješno suzbijala liječenjem (prala „se gubica goveda 5-6 puta na dan" sa smjesom „sastojeći iz 1/2 unca octa 1/2 unca spiritusa, 1/2 lota sulfo-cuprum i 1 glavice češnjaka koje posljednje dodavalo se stučeno„). Na užem području Vinodola slinavka se pojavila sredinom lipnja 1876. Suzbijali su ju među ostalim: dr. Dall' Asta županijski fizik, Lavoslav Lutilsky podžupanijski živinar u Delnicama, Josip Paurić, „ob. lječnik" u Kraljevici, i drugi. Slinavka je utvrđena u Kraljevici u selu sv. Kuzam i drugdje. (2). Imamo podatak da se slinavka i šap među ostalim pojavila (21) 1894. godine u novljanskom i sušačkom kotaru, a 1897. godine (11) u općinama Josipdol i Bosiljevo.

c/ Bedrenica

Bedrenica se, čini se, podosta puta javljala na našem području. Mi smo zabilježili nekoliko slučajeva. Tako je od bedrenice 1876. godine iznenada uginuo jedan vol u selu Šmriki općina Kraljevica (2).

1896. uginulo je na našem području oko 60, a 1897. godine oko 100 grla goveda od bedrenice. 1898. ona se javljala sporadički u općinama Rakovica, Slunj, Barilović, Vojnić i drugdje. (23, 24, 14)

d/ Svinjska pošast (svinjska kuga)

O pojavi svinjske kuge (svinjske pošasti) na našem području dajemo nekoliko podataka. Tako se ona pojavila u siječnju 1897. godine u općinama Josipdol, Vojnić i u Novom (11). U veljači iste godine zabilježena je u Novom Vinodolskom (12), a u prosincu iste godine u Plaškom (13). 1898. utvrđena je u općinama Vojnić, Ogulin, Plaški, Senj, Delnice i Čabar, gdje je ukupno uginulo oko 250 komada svinja (14)

e/. Jezični čir

O „jezičnom čiru" (kako se u izvješću navodi da obično ne dolazi do uginuća) imamo podatke iz 1898. i 1899. godine Bolest se pojavila u kotaru Vojnić, Slunj i općini Generalski stol (14) te u općini Bosiljevo i Severin (15).

f/. Konjska pošast

Konjska pošast (16) kako se u izvješću navodi sporadički se javlja na našem području u čitavoj županiji 1899. godine.

g/ Ovčje ospice (boginje)

Ovčje ospice (boginje) često su harale na našem području. Tako je 1898. godine uginulo na našem području oko 1200 komada ovaca od ovčjih ospica. Zaraza se pojavila među ostalim u kotarima Ogulin, Vojnić, Sušak, Slunj, Crikvenica i drugim. Suzbijanje zaraze bilo je teško (14) kako se navodi u izvješću županijskog veterinara Finka jer se za nju „doznavala istom onda kada su već ovce više nego decimirane bile". Provađanje „Kaznenog postupka bilo je teško radi skrajna siromaštva i patnje pučanstva, njegova neuputnost, nemar i rek bi apatija za svako zlo koje ga neprestano tare. Usprkos tome činile su oblasti svoju dužnost u pogledu mogućega ugušenja pošasti"

h/ Šuštavac

Šuštavac je među ostalim utvrđen 1899. godine (15) u Vojniću.

i/ Bjesnoća

Bjesnoća je također zabilježena na našem području. Tako je među ostalim utvrđena 1897. godine (11) u Sertić Poljani u općini Plaški, a 1898. godine (14) u kotarima Ogulin, Vrbosko, Novi i Crikvenica.

j/. Katarhalna groznica goveda

Katarhalna groznica u goveda (čini se da je to bila zaraza koja je poznata pod nazivom grudna zaraza u goveda (uzročnik Mycoplazma mycoides var. mycoides) prema izvješću županijskog veterinara harala je na našem području u proljeće 1895. godine među „rogatom marvom". „Od bolesti ove poginulo je također dosta marve ponajviše u kotaru ogulinskom i slunjskom, a bolovala je ne manje i u drugim kotarevima, ponajviše u onima gdje je za rana nestalo krme pa se blago gonilo na mršavu pašu po smrznutom tlu i time opasnu gore rečenu bolest zadobivalo„ (22). Kataralna groznica zabilježena je još 1896. godine (23) i 1898. godine (24, 14) u nekoliko slučajeva.

k./ Zmijski otrov.

U izvještaju županijskog veterinara za 1898. godinu (14) među ostalim zabilježeno je da je u općini Tounjskoj kotar Ogulin uginulo dvoje goveda od zmijskog otrova.

l./ Šuga u konja

Šuga u konja zabilježena je među ostalim u izvješću županijskog veterinara za 1897. godinu (24) u kotaru Slunj.

lj./ Vrbanac u svinja.

Vrbanac u svinja zabilježen je među ostalim i u izvješću županijskog veterinara za 1898. godinu (14).

m./ Metiljavost

Metiljavost se često javlja na našem području. Navodimo da pojavu metiljavosti na našem području među ostalim navodi županijski veterinar u svom izvješću za 1897. godinu (11).

25. Podaci iz „Vodiča" o arhivskoj građi Severinske županije oznake 30
26. Arhiv. Fond: Severinska županija, kutija 24, godina 1783.

Literatura

Horvat, R. (1925): Hrvatska u vrijeme Habsburgovaca od godine 1527. do 1918. Iz knjige: Znameniti i zaslužni Hrvati od 925. do 1925., str. 64.

Lukačević, J. (1987): Stočne zarazne bolesti u Hrvatskoj u 18 stoljeću. O nazivlju koje je u vezi s veterinarskom djelatnosti u suzbijanju stočnih zaraza. Vet. arhiv 57, 99- 108.

Lukačević, J. (1988): Arhivski podaci o učestalosti stočnih zaraza i o nekim drugim veterinarsko-medicinskim djelatnostima na području Like u drugoj polovici 19. stoljeća. Izloženo na I. Simpoziju za povijest veterinarstva i stočarstva Like. Baške Oštarije. 25-26. 04.,1988.

Lukačević, J. (1888a): Stočne zarazne bolesti u Hrvatskoj u 18. stoljeću. VI. O učestalosti stočnih zaraza u tijeku 1776. do 1779. Rukopis.

Lukačević, J. (1988b): O djelatnosti akademika „praliječnika„ Dr. Josipa Krasaslava Schlossera u drugoj polovici 19. stoljeća. Rukopis predan uredništvu Vet. Arhive za uvrštenja u tisak,

Sabljar, V. (1868): Miestopisni riečnik kraljevinah Dalmacije Hervatske i Slavonije. Nakladom i bèrzotiskom, A. Jakić, Zagreb